

„az utolsó hely a hol még főzni tudtak.”¹

Mikszáth Kálmán törzshelye az egykori István Főherceg Szállóban, avagy hol is fogyasztották először azt a híres Palóclevest

„Ezrek özönlöttek”, a *Spiegel* tudósítója szerint, 1846 őszén az István Főherceg Szálló megnyitójára. Carl Emmerling (1799–1866), a szálló tulajdonosa pompásan kifestett szalonnal, jól elhelyezett zenekari emelvényel, elegáns étteremmel, kényelmes lakosztályokkal, különleges étel- és italkínálattal várta vendégeit.²

Európa, Hungária, Fortuna, Szarvas, Tigris, Vörös Sün, Arany Sas, Arany Hajó, Fehér Hajó, Vadászkürt, Hét Választófejedelem, Nádor, Magyar Király, Angol Királynő – néhány hangzatos és színes név melyeken a XVIII. (sőt a XVII.) századtól a XIX. század végéig létrejött és virágzó pest-budai vendéglőket, vendégfogadókat és szállókat nevezték. A Belváros mellett a XIX. század közepén gyors fejlődésnek indult új városrész, a Lipótváros különlegesen alkalmas helynek bizonyult szállodák kialakításához: szemben az első, állandó Duna-híddal, kilátással a Várhegyre, a felső-dunai gőzösök kikötőjének szomszédságában. Több neves szállodát alapítottak itt.³ Már a század elején megnyílt a Magyar Király (Hofrichter József [1779–1835], 1812; Dorottya utca 2. – Vigadó utca 4. helyén), a legismertebbek egyike volt a Tigris (Hild József [1789–1867], 1840; Nádor utca 5. – Mérleg utca 10.).⁴ A mai Széchenyi István tér, az egykori Rakpiac (Kirakodó tér) bérházainak, lakóépületeinek egy részét is – a növekvő igényeket felismerve és a haszon reményében – szállóvá építették át. Az István Főherceg Szállóhoz hasonlóan, attól délre, ugyancsak lakóházból, az egykori Ulmann-palota (Hild József, 1834.; Széchenyi tér 7. helyén) és a később vele egybeépített Wieser-ház (Hild József, 1834.; Széchenyi tér 8. helyén) átalakításával épült meg az Európa Szálló (1850-től szálloda). Az 1838-as nagy pesti árvíz után újjáépült Angol Királynő (Hild József, 1840.; Apáczai Csere János utca 9. helyén), az Emmerling Károly által egyesített telkeken emelt Nádor (Kasselik Ferenc [1799–1884], 1840.; Vámház körút 2. – Fővám tér 6.; 1876-ban megszűnt Váci utca 20. alatti szállótól vette át nevét), és a szintén Emmerling tulajdonú István főherceg (szállóvá alakítva 1846-ban Kasselik Ferenc tervei szerint; Akadémia utca 1. – Vigyázó Ferenc utca 2.) tartoztak még a Duna közeli, reprezentatív szállók körébe.

Ezek a szállodák – a XIX. század derekának értelmezése szerint – a vendégek elszállásolására alkalmas szobák és lakosztályok mellett rendelkeztek étteremmel, kávéházzal, sörházzal, nagyobb tömegek igényét

kiszolgáló bálteremmel, esetenként olvasó- és játékszobával, színházzal, üzletekkel. A reprezentatív városi szállodatípus a XIX. század közepére a kulturális érintkezés fellegvárává vált. Használata életforma volt. A kor neves személyei tartottak fent lakosztályokat bennük, mint például Széchenyi István (1791–1860) az Ulmann-palota (későbbi Európa Szálló) első emeletén, vagy Deák Ferenc (1803–1876), aki rövidebb ideig ugyan, de lakója volt az István Főherceg Szállónak is, majd az Angol Királynőben bérelt két szobát. Bem tábornok (1794–1850) ellen ugyancsak az „Istvánban” kísérelt meg kudarcba fulladt merényletet fiatal honfitársa.

Az István Főherceg Szálló telkén a század elején még ácstelep működött, melyet Varga Sándor vásárolt meg Hacker Sándortól 1834-ben. Varga 1835 tavaszán kétemeletes lakóház építésére kért engedélyt a Szépművészeti Bizottságtól. Az iratok nem nevezik meg az építést, a bennük említett tervek lappanganak.⁵ Az építőmester személyéről más iratokból szerezhetünk tudomást: az építkezést ifj. Zitterbarth Mátyás (1803–1867) vezette.⁶ A kétemeletes lakóház Zitterbarthra jellemző módon enyhén előrelépő, fölül timpanonnal összekapcsolt főhomlokzati középrizalittal, az első és második emeletet összefogó óriáspilaszterekkel, emeletenként változó keretelésű ablakokkal épült 1836-ban, a mellette északra álló Hild József-féle Tánzer-ház (1836) ikerházaként. A klasszicista szigorral kezelt homlokzatokat ekkor még erkély sem tagolta. A kelet–nyugati hossz tengelyű, hosszúkas telket körülölelő négy épületszárny egy ötödik, észak–déli tengelyű, kétemeletes udvari szárnnyal egészült ki, mely két közel négyzet alaprajzú udvarra osztotta a belsőt.

1838-ban Ilkey Sándor vásárolta meg a házat, majd tőle 1845. július 24-én, csere jogcímén Emmerling Károly és neje, Fischer Anna szerezte meg.⁷ A már ekkor jelentős vendéglátós múlttal rendelkező család szállodává építtette át az épületet.⁸ Emmerling István főherceghez címzett szállodája 1846. október 19-én nyílt meg.⁹

A szálló névadója, István főherceg (1817–1867), az ekkor már súlyosan beteg József nádor (1776–1847) fia, a nádori szék várományosa volt. A Pestre érkező, magyarul is beszélő, magyar viseletet, magyaros bajuszt viselő István főherceget rokonszenvvel fogadták; úgy vélték szabadelvű, a liberális ellenzékhez lojális politikus lesz,

apja művének méltó folytatója. József nádor pártolója, előmozdítója volt a szállodaépítkezéseknek. Mikszáth Kálmán (1847–1910) nekrológiájában olvashatjuk, hogy a Nádor és az István Főherceg Szállót is József nádor buzdítására alapította Emmerling.¹⁰

Az „István főherceg” bérháznak épült. A városrész rohamos fejlődése miatt, utóbb feltehetően nagyobb haszonnal kecsegtető befektetést jelentett szállodává alakítani. A *Honderü* cikkében az újságíró éppen ezt nevezi a szálló legnagyobb erényének, hiszen így családok elhelyezésére biztosít tágas szállásokat előszobával, hálóval és nappalival, továbbá helyenként kabinettel; míg az egyedül utazók kisebb szobákat vehetnek igénybe. A tudósításból arról is értesülünk, hogy az ebédlőhöz terasz csatlakozik, mely melegebb időben étkezőhelyül szolgál.¹¹

1849-ben, Heinrich Hentzi (1785–1849) csapatainak pusztító ágyúzása következtében a pesti Duna-part számos házával együtt az István Főherceg Szállót is találat érte – Mikszáth értesülése szerint ki is gyulladt.¹² Az épületet 1850-ben Kasselik Ferencsel állíttatta helyre Emmerling Károly.¹³

1889-től a híres vendéglős dinasztia alapítója, a Szállodások és Vendéglősök Ipartestületének elnöke, Gundel János (1844–1915) vette bérbe az „Istvánt” (1. kép). Ekkor már megépült az Akadémia épülete (1865), a Német Színház (1811), a Vigadó (1865), a Lloyd-palota (1828). Új korszak köszöntött a szállóra is. Vendégekore elsősorban az Akadémián megfordult tudósokból, irodalmárokból, művészekből, politikusokból állt. Gundel János jó érzékkel választotta „cégérül” az ebben az időben széles körben elismertté, népszerűvé vált író, Mikszáth Kálmánt. Gundel János és Mikszáth Kálmán ismeretsége korábbra nyúlik, már Gundel első, belvárosi éttermének a Blumenstöcklnek, a Virágbokor Étteremnek is gyakran látott vendége; úgy tűnik hűséges híve volt Gundel konyhájának.

A Tisza Kálmán (1830–1902) vezette Szabadelvű Párt országgyűlési képviselőjeként is szerepet vállaló Mikszáth népszerű társasági ember volt, részben éppen szellemes képviselőházi karcolatai miatt. Tagja volt a Kisfaludy és a Petőfi Társaságnak is, az Akadémia leve-

lező tagjává választotta. Ekkorra irodalmi művei széles körben ismertté váltak. Nem csoda tehát, ha az „István” bérelője, Gundel János törzsvendége, a Nagy Palóc és baráti társasága számára – akik között gyakran megfordult Jókai Mór (1825–1904), Tisza Kálmán (1830–1902), sőt Klapka György (1820–1892) is – külön termet létesített. Ez volt a Mikszáth-szoba. Az épület utcai szárnyában, három, kisebb csehsüveg-boltozatos szakaszból álló helyiség, melyben a két ablak között függött az író 1890-es évek elején festett portréja.¹⁴

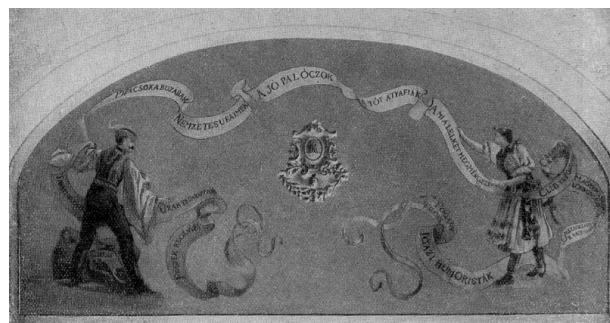
Kevés adat áll rendelkezésre ahhoz, hogy a részben átalakított épületben a különleges szoba helyét meghatározhassuk, a legtöbbet Mauks Ilona (1855–1926) – Mikszáth két alkalommal is nőül vett feleségének – visszaemlékezéséből tudhatunk meg róla.

„Miért szerette az uram ezt a szobát, sosem tudtam megérteni. Mélyen bent ült a földszinten, úgy-hogy ablakai alig egy-két lábnyira voltak az utca kövezetén felül, formája keskeny, hosszúkas volt, bolthajtásos tetőzettel. [...] Kálmán mindig egy hajó kabinjához hasonlította. Rám is valami különös idegenszerű benyomást tett volna, ha nem látom az uramnak életnagyságú arcképét a két ablak között a fehér falba illesztve.”¹⁵

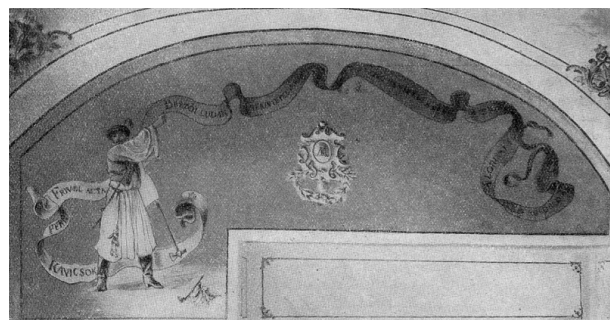
Gundel János talán a hely fent leírt sutaságát kívánta fedtetni, amikor Mikszáth születésnapjára egy alkalommal szellemesen a következő ételsort tálalta: palócleves, lohinai füves hal, tót atyafiak haluskája, brézói ludak Mikszáth módra, galamb kalitkába, ami a lelket megédesíti. A menüből a palócleves önálló életútra kelt,

1. kép.

2. kép.

3. kép.

sajnos a többi Mikszáth ihlette ételkülönlegesség, akár csak a terem díszítése tisztavirág életűnek bizonyult. Mert itt minden Mikszáthra emlékeztetett. A falakon népviseletbe bújtatott markos legények és leányok kezében lobogó írásszalagok, melyeken Mikszáth műveinek címeit olvashatta a vendég. A Mikszáth-szoba mára elpusztult, vagy talán csak eltakart falképeiről két kép tanúskodik a *Vasárnapi Ujság* nekrológiájában (2–3. kép).¹⁶ Ezek alapján feltételezhető, hogy laposabb homlokívű csehsüveg-boltozatos teret díszítettek. A falképeket Mirkovszky Géza (1855–1899) készítette.¹⁷ Sokoldalú művész volt, festő, grafikus, építész, belső-építész, de zenével is foglalkozott. A bécsi műegyetemen és Theophil Hansen (1813–1891) építészeti iskolájában tanult. Budapesten is dolgozott, Thék Ede műhelyének készített enteriőrterveket, majd Berlinbe ment tanulni, dolgozni, főként iparművészeti tervezéssel foglalkozott és akvarelleket festett. Művészeti tanulmányokat folytatott a berlini festőakadémián. Később Lotz Károly (1833–1904) mellett dolgozott, tőle sajátítva el a falkép festés technikáját, stílusára is hatással volt.¹⁸ Barátjának, Gerster Kálmánnak (1850–1927) hívására hazatért és az 1890-es évek elején hosszabb ideig Debrecenben működött.¹⁹ Több freskót is festett itt, így például a Gerster által tervezett Kereskedelmi Akadémia (1890–1891) dísztermének falképeit 1893-ban, a kereskedelem korszakainak („Árpád-kor”, „Izmaelita-kor”, „Olasz-kor”, „Német-kor”, „Új-kor”) allegorikus ábrázolásával és a debreceni nagyvásár jeleneteivel (a mennyezetképeket később letakarták).²⁰ Debrecenben, az Aranybika Szálló korábbi épületének nagytermét is az ő falképei díszítették. A historizáló stílusú, egyemeletes szállodát 1882-ben építették Steindl Imre (1839–1902) tervei szerint, ötven szobával, több étteremmel, kávéházzal, a korszak más vendéglátóhelyeihez hasonlóan légszeszvilágítással.²¹ 1913-ban, amikor a korábbi épületet lebontották, hogy Hajós Alfréd és Villányi Lajos tervei szerint nagyobb szállót építsenek, a falképek megsemmisültek. Mirkovszky Géza (1855–1899) falképfestői munkásságának emléke mára csak egy helyen, az egykori debreceni Zenede (Tóth István, 1894) épületében maradt fenn.²² Ugyanebben az időben Pesten is kapott megbízást, a Baross kávéház (József körút 45.) falképeinek elkészítésére. Talán éppen Mikszáth ajánlotta Mirkovszkyt Gundel Jánosnak, hiszen az író a Baross kávéházban is „otthon volt”. Az *Országos Hírlap* 1899. februári megszűnéséig hétköznapi ide tért be „schluss” után szerkesztőségi gárdájával.²³

Mirkovszky feltehetően ugyancsak az 1890-es évek első felében dolgozhatott Gundel János megbízásából az „István főherceg” Mikszáth-szobájának díszítésén. A *Vasárnapi Ujság*-ban lévő két kis kép nyomán feltételezhető, hogy az ekkor szárba szökkenő plakátművészetben próbálgatta magát Mirkovszky. Gerster Kálmánnal együtt készítette a Millenniumi-ünnepségek központi, városligeti kiállításának plakáttervét, melynek témája

Árpád fejedelemmé választása volt.²⁴ Ez volt az első színes nyomtatású hazai plakát terve. A falkép festészetben gyökerező, mégis merőben más vizuális nyelv alkalmazásának lehetett egyik állomása a Mikszáth-szoba is.

Mikszáth az István Főherceg Szálló történetének tehát ezt a korszakát ismerte. Ezt búcsúztatta el a *Vasárnapi Ujság* hasábjain. Mint írta:

„Tizenkét évig a paradicsomot is meg lehet unni, nem egy konyhát. [...] már maga Mikszáth is az «Angol királynőbe» jár [...] Végre pedig fölkerekedik maga a szoba is és átmegegy a mulandóságba, hogy ezentúl csak az emlékekben éljen, a Gundel bácsi kedves, nyájas alakjával egyetemben, ki már soha se fog többé megállni egy-egy vendége előtt, mint hajdanta, megkérdezve: – Teczet már rendelni?”²⁵

1907-ben az „István főherceget” Emmerling Adolf (1866–1944) újra lakóházzá alakíttatta.²⁶ A szálloda korszakból mementőként a sarkon az István főherceg nevet őrző kávézó maradt.²⁷

1917. május 14-én a Gyáriparosok Országos Szövetsége vásárolta meg az ingatlant 1.575.000 korona vételárért.²⁸ 1927–1928-ban Hikisch Rezső (1876–1934) tervei szerint Pollacsek és Epstein építési vállalkozókkal irodaházzá alakíttatták, két emelettel magasították az épületet.²⁹ Hikisch építész találmányát dicsérik, hogy a magasított homlokzat nem nyomja agyon a klasszicista házat, ahhoz arányaiban és részletformái tekintetében ügyesen igazodik. A középrizalit öntengelyes szélességű erkélye ekkor készült a két kis XIX. század végi erkély helyett. A belső átalakításáról nincsenek ismereteink, azok nagyrészt a jelenleginek megfelelő elrendezést tükrözhatték. Feltételezzük, hogy a Hikisch-féle átépítés során csökkentették a kétemeletes udvari szárnyat egyemeletesre, melyet a körülfogó épületszárnyak magasítása miatti fényigény tehetett szükségessé. Az épületen belüli közlekedési rendszer ekkor gyökeresen megváltozott: a főlépcsőháznak a kapualj tengelyébe, a nyugati belső udvarba helyezésével megszűnt a kocsihajtó; így az ezt szolgáló széles és magas áthajtót az udvari kereszt szárnyban irodákká alakították, a Vigyázó Ferenc utcai kapualjhoz egy, a korábbinál kényelmesebb lépcsőházat helyeztek a járószint felemelésével.

1948-ban a II. világháború okozta károkat javították, majd az 1950–1951-ben államosított épületet 1958-ban Nagy Elemér (1928–1985) tervei alapján állították helyre (4. kép).³⁰ Az irodaház utolsó teljes felújítására 1974 és 1984 között szakaszosan, a szomszédos Tánzerházzal egyszerre került sor.³¹

Különös, hogy a viszonylag gazdag levéltári anyagban alig találtunk az épületre vonatkozó terveket, alaprajzokat. Az 1960–1970-es években a szomszédos Tánzerházzal – mellyel folyosók kötötték össze – az

4. kép.

Élelmiszeripari Minisztérium (1973 után a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium) irodaháza volt. Talán az ebben az időszakban szokásos titkosításokhoz, a kormányzati épületek „védelmének” biztosításához köthető, hogy a korábbi tervek jelenleg nem találhatók.

Az épület történetének kutatásánál megbízható forrásnak bizonyult Mikszáth *Vasárnapi Ujság*-beli nekrológia. A 2011 tavaszán végzett építéstörténeti kutatás eredményei igazolták közléseit, kiegészítve az épület szállodakorszakot követő sorsával.³²

Pest, a Lipótváros izgalmas művelődés-, irodalom-, művészet- és politikátörténeti pillanatát kívántuk emlékezetbe idézni, melynek tanúja, a Mikszáth-szoba, talán csak rejtőzködik a sokszor átalakított épület rétegei alatt.

Függelék

Honderű. IV. (1846) 2. sz. 278.

Emmerling úr új vendégfogadója „István herceghez” a feldunasori volt Ilkeyházban számos kíváncsi embert vonz látogatóul. A lépcsőfalak csinosan kifestve, a fő mezőkben Vajda-Hunyad- és Visegrád’ várait mutatják, míg a piafond’ tetején a hét kapitányok üldögélnek, ke-
rek medaillonokban diszelegve. Hasonló finomsággal van az ebédlőterem, mikint több más vendégszobák is kifestve. Egy az ebédlőből kivezető terrasse szolgálnd nyári éthelyül jövődöben, s ‘mi e fogadót a többi fölött különösen ajánlja, az azon körülmény, hogy az nem levén fogadónak építve, becsületes felosztású szállásokkal látandja el vendégeit. Idegen ember nevetne ezen anomaliára, s azt hinné, hogy épen azért, mert nincs fogadónak építve, kell neki rosz felosztásúnak lenni. De idegen embernek nincs arról eszméje — míg maga nem tapasztalja — minő barbár fogalmaik vannak idevaló építészeknek a vendégfogadói kényelemtől. Egy vagy két óriás ablak, s három kétfelé nyíló roppant ajtóval ellátott néhány duczat szobának hosszú kolbász módjára nekinyúló láncsora, a szobákban annyi hely, hová egy ágy becsületesen el nem fér, két ajtó két más szomszédhoz — a harmadik pedig közvetlen egy hideg

tornácra nyíló — egy pár czifrán poloskás bútordarab, s egy gödrös matráczu, roszul vetett hápahunás keskeny ágy, ez az miből fogadóinkban áll rendszerint a kényelem. Emmerling úr’ fogadója — hacsak el nem rontotta, vagy fogja elrontani birtokosa — nem bir e gonosz hibákkal. Ott nagyobb és kisebb szállások, előháló és nappali szobák, sőt ittott csinos cabinetekkel is ellátottak, fogadandják a családokat, miként egyes szobák is az egyes embereket. Egy izletesen főzött table d’ hôte ebéd ezüst forintjával személyétől, fogja összesíteni a nagy teremben a vendégeket, hol — mint ez különben is történik — vidékiek, városiak és külfoniai a legérdekesebb ismeretségeket tehetik. Egy kényelmesen butorzott, és zongorával ellátott társasági teremmet kívánnánk még Emmerling úr’ fogadójaiba, hová reggelizni és ebédutáni kávéra gyűlhetnének össze vendégei. Hogy a rajnai s elbai fogadók’ mintájára — csekély tanácsunkra, — egy óriás zászló is fogja lobogtatni a Dunánk’ partján pompázó István herceg’ homlokáról büszke nemzeti színeinket, annak mint a Dunapart’ díszére szolgáló újításnak szívéből örvendünk.

Mikszáth Kálmán: Az «István főherceg» nekrológia. In: Vasárnapi Ujság. LI. évf. (1904. szeptember 4.) 36. sz. 607-609.

Közelebb megint hasonló gyász hír járta be a lapokat egy másik híres pesti vendéglő, az «István főherceg» szálloda vette fel a «néhai» nevet. Volt – nincs. Bezárták és hű kosztosai szétszéledtek a szélrózsa minden irányában. [...]

A maga idejében különben az «István főherceg» is szép volt. A híres Zitterbarth Mátyás építette. [...]

Így keletkezett a «Nádor»-szálloda és az «István főherceg», melyet akkori tulajdonosától, Ilkey Sándortól vett meg s alakított szállodának 1846-ban [Emmerling]. De nem sokáig maradt épségben, 1849-ben a Henczi bombái rombolták össze és felgyújtották. Úgy, hogy a rákövetkező évben Kasselik építőmester kezében újra más fiziognomiát kapott. Ez a voltaképpeni ismerősünk, a Kasselik-féle István főherceg. Még akkor nagyon künn volt a városból. Mióta aztán közvetlen odaépült az Akadémia, a literátus körök és a vidékről érkező, leginkább dunamelléki (hajón járó) gentry vendéglője lett. A szabadságharc alatt Kossuth édes anyja is itt lakott. [...] Az ötvenes években, mikor még nem volt készen a redout, az emeleti nagy teremben tartották a kisebb elite-bálokat. Valamikor ott lakott Deák Ferencz is [...]

Virágkorát azonban az utolsó évtizedekben, Gundel János, a vendéglősök derék elnökének bérlete alatt élte. Distingvált, csendes, lakályos fészek lett belőle, mintha mindenkinek otthona lenne. [...] Czigány nem czinczogott örökké, úgy, hogy a kik beszélgetni akartak, az István keresték fel esténként. Nyáron szép árnyas udvara volt. [...] rendes viszonyok közt olyan volt, mint

egy előkelő, distingvált londoni étkezőhely, hol susogva beszélgetnek a miladyk és gentlemanek.

A ki muzsikamentes helyet keresett, ide tért be. Komoly tudós kompániák, a duhajkodástól megcsömörölt öreg urak szürcsölgették a Gundel híres jó borait az aranszegélyes hófehér falak közt. [...]

Egyik legérdekesebb emlék, mely a szállóval egyszerre enyészik el, a «Mikszáth-szoba». [...] Gundel külön építtette Mikszáth és társasága számára a csinos, kedélyes, három fülkéből álló helyiséget. Mikszáth munkáiból vett alakokkal, valamint a Mikszáth arczképével díszítette fel a falakat. [...]

Képjegyzék

1. kép: Az István főherceg szálló a 19–20. század fordulóján, a rizaliton két kis erkéllyel
Budapest V. kerület Akadémia utca 1. – Vigyázó Ferenc utca 2.
Kiscelli Múzeum Fényképtára ltsz. 1348.14
Fotó: Weinwurm Antal, 1894–1904 között
2. kép: Az István főherceg szálló Mikszáth-szobájának dekorációja
Vasárnapi Ujság, LI. évf. (1904. szeptember 4.) 36. sz. 607.
3. kép: Az István főherceg szálló Mikszáth-szobájának dekorációja
Vasárnapi Ujság, LI. évf. (1904. szeptember 4.) 36. sz. 607.
4. kép: Az egykori István főherceg szálló a II. világháború utáni felújítást követően
Budapest V. kerület Akadémia utca 1. – Vigyázó Ferenc utca 2.
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Topográfiai Osztálya
Fotó: Seidner Zoltán, 1950-es évek

Jegyzetek

- 1 M-th K-n [MIKSZÁTH Kálmán]: *Az «István főherceg» nekrológja*. *Vasárnapi Ujság*, LI. (1904. szeptember 4.) 36. sz. 609. A cikk építéstörténeti vonatkozású részeit ld. a Függelékben.
- 2 *Emmerling's Hotel*. *Der Spiegel*, 1846. 1310.
- 3 RITOÓK Pál: *Klasszicizmus, historizmus*. Magyar építészet 5. Budapest, Kossuth Kiadó, 2003, 38–40; WINKLER Gábor: *Szállodák*. In: *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*. Budapest, 1995. 23–33.
- 4 Bibó István 23 éve publikált gazdag forrásanyagot feldolgozó, építéstörténeti tanulmányt a Tigrisről. BIBÓ István: *Az egykori Tigris szálló története*. Tanulmányok Budapest Múltjából, XXII. (1988). 135–195. Az ünnepelt kutatásai egy másik szállót is érintettek: *A székesfehérvári Velence Szálló*. Műemlékvédelem, XXXIII. (1989). 215–223.
- 5 Budapest Főváros Levéltára [továbbiakban BFL] IV. 1207. b (Szépitő Bizottmány iratai) 6109. Az eredeti

- tervet vélhetően a Szépitő Bizottmány különtervei között, 409-es számon őrizték korábban. Jelenleg ez hiányként mutatkozik a levéltár anyagában.
- 6 BFL IV. 1202. c (Pest Város Tanácsának iratai, Intimata archivi novi) 5489. „Szerencsétlenségek kivizsgálása” 170–195.
- 7 Ilkey tulajdonlásról: Lipótváros telekösszeírása II. BFL XV. 20. 27. 4947 (Pestvárosi telekkönyvek – Lipótváros), 37.; Emmerling tulajdonlásról: Pesti telekkönyvi betétek 1878–1926 (BFL XV. 37. c)
- 8 ZÁDOR Anna – RADOS Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1943. 148. A szerzőpáros az átépítést Kasselik Ferenc nevéhez köti, ám a hivatkozásaikként megjelölt források nem a tárgyalt épületre vonatkoznak. RITOÓK, 2003. 39.
- 9 *Emmerling's Hotel*. *Der Spiegel*, 1846. 1310.
- 10 MIKSZÁTH, 1904. 608.
- 11 *Honderü*. IV. (1846) 2. sz. 278. A teljes tudósítást ld. a Függelékben.
- 12 MIKSZÁTH, 1904. 608. Megerősíteni látszik ezt: PALUGYAY Imre: *Buda-Pest szabad királyi városok leírása*. Pest, 1852. 101–102.
- 13 „*Ez a voltaképeni ismerősünk, a Kasselik-féle István főherceg.*” MIKSZÁTH, 1904. 608. A Szépitő Bizottmány mutatókönyveiben nem talákoztunk 1849–1850-ből származó Emmerling építkezésre utaló irattal.
- 14 MIKSZÁTH, 1904. Kép a 607. oldalon
- 15 MIKSZÁTHNÉ MAUKS Ilona: *Két különös házasság. Visszaemlékezések*. Budapest, Palatinus, 2010. 179.
- 16 MIKSZÁTH, 1904. Képek a 607. oldalon
- 17 Mikszáth özvegye Roskovics [Ignác] festette falképekről tud (MIKSZÁTHNÉ MAUKS, 2010. 184.), ám e tekintetben inkább hagyatkozhatunk Mikszáth tollára (vö. MIKSZÁTH, 1904. 607.).
- 18 *A debreczeni kereskedelmi iskola falfestményei*. In: *Debreczeni Képes Kalendárium*. IV. 1904. 50–55.
- 19 PAPP Gábor György: Gerster Kálmán (1850–1927) munkássága. Doktori disszertáció, Budapest, 2007. 31, 51, 82–83, 128.
- 20 Déri Múzeum képzőművészeti gyűjteményében 15 vázlat található Mirkovszky Gézáttól a Kereskedelmi Akadémia dísztermének falképeihez, ezek 104-2-1952 (1 db); 104-3-1952 (1 db); 104-4-1952 (3 db); 104-5-1952 (8 db); 104-6-1952 (2 db) letéti naplószámon vannak nyilvántartva. Fodor Éva muzeológus szíves közlése.
- 21 SZÜCS Ernő: *Debrecen 1900–1910 közötti vendéglátóiparáról*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, XXI. 1994. 149.
- 22 *A debreczeni Zenede története 1862–1912*. Szerk. DRUMÁR János. Debrecen, Debreceni Zenede, 1913.
- 23 *Józsefvárosi lexikon*. Főszerk. NAGY Richárd. Budapest, 1970. 15. Idézi: *Józsefváros vendéglátói a*

- századforduló idején. Szerk. DRÉGELY István. Budapest, 2002. 27–28.
- 24 BÁLINT Zoltán: *Az ezredéves kiállítás architektúrája*. Bécs, Schroll Műkiadó, 1897. 10–13. Mirkovszky Gerster Kálmánnal részt vett a kiállítás rendezéséhez kiírt pályázati programban, részletes és madártávlati tervek készítették a milleniumi kiállítás látványos színhelyéhez „Ezer év körben” címmel. Ez a tervük nem talált meghallgatásra, de vázlatuk a központi kiállítás plakátjához sikeres volt.
- 25 MIKSZÁTH, 1904. 609.
- 26 Építő Ipar 1907. június 9. 230. (128838. ügy)
- 27 Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fotótára 5927 negatív ltsz. Közölve: PETRIK Albert: *A régi Budapest építőművészete*. IV. rész. *Építő Munkavezetők Könyvtára XXXVI*. Budapest, 1913. 31. (11. kép); LECHNER Jenő: *Budapest műemlékei József nádor korától a főváros egyesítéséig*. In: *Budapest műemlékei*. Szerk.: LECHNER Jenő. Budapest, é. n. [1924]. 212. (407. kép)
- 28 Pesti telekkönyvi betétek 1878–1926 (BFL XV. 37. c); Budapesti telekkönyvi betétek 1921–1972 (BFL XV. 37. d)
- 29 Vállalkozók Lapja, 1927. július 13. 7; *A Magyar Gyár-iparosok Országos Szövetségének székháza*. Budapest, V, *Akadémia-utca 1*. Az épülő Magyarország. A Budapesti Hírlap melléklete, VIII. 1928. augusztus 19. Meglepő módon az átépítés tervei nincsenek meg, megsemmisültek vagy lappanganak. Iratanyaga többször hivatkozik tervek: BFL IV. 1407. b. (Budapest Székesfőváros Tanácsának Iratai – Tanácsi ügyosztályok Központi Irattára) 1544/1927.
- 30 *Magyarország műemlékei*. Összeállította: GENTHON István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951. 44; ZAKARIÁS G. Sándor: *Budapest*. Magyarország művészeti emlékei 3. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadó-vállalata, 1961. 91.
- 31 BFL XV. 17. e. (Budapesti Műemléki Felügyelőség iratai) 467–470. doboz
- 32 2011 februárjában és márciusában végeztük az egykori István főherceg szálló építéstörténeti kutatását és Vigyázó Ferenc utcai kapualjának falkutatását. Ennek eredményeit két dokumentációban foglaltuk össze (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtára 42172 ltsz. és 42173 ltsz.).

„... der letzte Ort, wo man noch kochen konnte”
**Stammtisch von Kálmán Mikszáth im ehemaligen
 Hotel zum Erzherzog Stephan**

Im Jahre 1836 wurde nach den Plänen von Matthias Zitterbarth ein zweistöckiges Miethaus im klassizistischen Stil im Auftrag der Familie Emerling in Pest, in der Leopoldstadt erbaut. In diesem rasch wachsenden neuen Stadtviertel, wo sich Mitte des 19. Jahrhunderts ein neues kulturelles, wirtschaftliches Zentrum der Stadt entwickelte, wäre die Errichtung eines Hotels wahrscheinlich eine bessere Investition gewesen. Das Miethaus wurde im Jahre 1846 nach den Plänen von Franz Kasselik tatsächlich zum Hotel umgebaut, und nach Erzherzog Stephan – dem letzten Palatin von Ungarn – benannt. Die Blütezeit des Hotels war unter der Leitung seiner Gründer, der später in der Gastronomie weltweit berühmt gewordenen Familie Gundel. Johannes Gundel gab seinem Hotel einen speziellen Charakter. Er hatte für den eben in dieser Zeit sehr berühmten Schriftsteller, Publizisten, und zugleich auch im politischen Leben bedeutenden Kálmán Mikszáth und seiner Gesellschaft ein dreitei-

liges, gewölbtes Zimmer eingerichtet. Das „Mikszáth-Zimmer” wurde mit Wandmalereien verziert: Es war mit Figuren aus den Werken von Mikszáth geschmückt. Sie wurden vom Maler Géza Mirkovszky (1855–1899) ausgeführt, der in Wien und dann später in Berlin studiert hatte, und nach seiner Heimkehr mit dem Architekten Kálmán Gerster in Debrecen arbeitete, wo er vor allem Wandmalereien (Hotel „Aranybika”, Handelsakademie, Musikschule) anfertigte. Er hatte Aufträge auch in Pest bekommen, aber sowohl im Hotel „István”, als auch im Kaffeehaus Baross sind seine Werke verloren. Ein einziges Werk ist uns von ihm geblieben, die im Prunksaal der ehemaligen Musikschule in Debrecen zu sehen ist (1894).

Das Hotel zum Erzherzog Stephan wurde am Anfang des 20. Jahrhunderts wieder zum Wohnhaus umgestaltet. Die kurze Phase in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts als Hotel ist – samt dem verlorenen oder verschollenen Mikszáth-Zimmer – eine zwar vergessene, aber aus der kunst- und kulturgeschichtlichen Perspektive gesehen bedeutende Periode des Gebäudes, und auch der Stadt Pest.